

УДК 94(477.74):908

Світлана Жекова (м. Одеса)

“ОДЕСИКА” У ПОШУКАХ ЗАГУБЛЕНОЇ ОДЕСИ

У повідомленні йдеться про діяльність краєзнавців секції — клубу “Одесика” при Одеському Будинку вчених.

Ключові слова: “Одесика”, історичне краєзнавство.

В информации раскрыта деятельность краеведческой секции — клуба “Одесика” при Одеском Доме ученых.

Ключевые слова: “Одесика”, историческое краеведение.

Минуло 45 років з дня заснування краєзнавчої секції — клубу “Одесика” при Одеському Будинку вчених. Слід зазначити, що “Одесика” з’явилася не на порожньому місці, а стала продовженням славної історії одеського краєзнавства. Ця історія починалася з дружнього гуртка генерал-губернатора Новоросії герцога де Ришельє, з пошуків античних артефактів на одеських берегах полковником Іваном Стемпковським (один з перших археологів України, член-кореспондент Паризької Академії надписів) та Іваном де Бларанбергом (засновник археологічного музею в Одесі в 1825 р.). Наприкінці 30-х років XIX ст. у місті була заснована потужна громадська наукова організація “Одесское общество истории и древностей”, що об’єднала видатних істориків — професіоналів, археологів та аматорів-краєзнавців. Це товариство існувало близько 90 років (до 1923 р.). Треба зазначити, що у XIX — на поч. XX ст. історики-краєзнавці Одеси намагалися охопити своїми дослідженнями весь південний захід України, Таврію (Новоросійську, а пізніше Херсонську і Таврійську губернії).

Одеський Будинок вчених у 1920-х роках став одним із центрів культурного та наукового життя міста. Саме тут у 20-х працювали колективи краєзнавців “Комісії краєзнавства ВУАН” та “Пушкінської комісії”. Тоді ж одеський бібліофіл та краєзнавець Олександр Де-Рибас (директор Одеської публічної бібліотеки) увів у науковий обіг поняття “Одесика”, створив краєзнавчий відділ бібліотеки та унікальну картотеку бібліотечних фондів з історії і культури Одеси з такою назвою.

До січня 1964 р. слово “Одесика” знало й використовувало тільки невелике число дослідників-краєзнавців і бібліотечних працівників. Але з появою краєзнавчої наукової секції

“Одесика” Одеського Будинку вчених воно ввійшло у свідомість одеситів. Ідея назвати краєзнавче співтовариство “Одесикою” належало Б. Сосюрі і О. Владимирському. Б. Сосюра, двоюрідний брат класика української літератури, видатний лікар-психотерапевт, вчений, педагог ОМІ, мав авторитет в одеських партійних і державних структурах і зумів пробити численні бюрократичні перепони. Допомогло і те, що під час “відлиги” влада почала дозволяти створення відносно незалежних краєзнавчих структур. 20 січня 1964 р. Б. Сосюра відкрив перше засідання секції “Одесика” у Зеленому залі Одеського Будинку вчених. Як згадував про нього професор Ю. Курако: “Здається просто неймовірним, як при всій своїй зайнятості ця людина вміла викроювати час для історико-краєзнавчої роботи, керівництва “Одесикою”, координації дій співробітників секції”.

Перша доповідь, що була проголошена на “Одесиці”, “Історія Одеси в назвах вулиць. Нарис топоніміки міста” П. Александрова викликала жвавий інтерес у 80 присутніх, частина з яких стала членами секції. Газета “Знамя коммунизма” в 1966 р. писала: “...у кожному місті є патріоти, які із захопленням вивчають його минуле, збирають історичні реліквії, уважно простежують зв’язок із видатними людьми міста”.

У перші роки роботи “Одесика” формувала свій особливий стиль роботи, поєднуючи елементи суспільної організації із структурами формальної секції, що мала своє місце в ієрархії. Кількість активних членів “Одесики” коливалася від 25 до 60. “Одесика” об’єднала ентузіастів-пошуковців, закоханих у рідне місто людей, серед яких вирізнялися організатори: медики Б. Сосюра та І. Сендерович, історик Е. Гороховська, літературознавець О. Влади-

мирський, філософ В. Жукова. “Одесика” 1960–1970-х років була не просто суспільством аматорів-краєзнавців. Була створена певна система роботи. Для керівництва діяльністю секцією обиралося Бюро, існувало довгострокове планування, був створений герб секції і виготовлений значок, випускалися запрошення. Б. Сосюра вдалося сконцентрувати діяльність “Одесики” на історико-літературному краєзнавстві.

Секцією керувало Бюро, у перший склад якого увійшли: Б. Сосюра — голова, О. Владимирський — заступник голови, Е. Гороховська — заступник голови, П. Александров — вчений секретар, М. Гусак, І. Дайлис, Б. Дмитрієв, О. Закин, О. Зарницький, Г. Калугін, Г. Каширін, І. Сендерович, В. Чарнецький, О. Бардах. Бюро засідало щомісяця і затверджувало доповіді чергового пленарного засідання, аналізуючи тези доповідей. Доповідач був зобов’язаний указати джерела, яким користувався. Прийом нових членів секції був заформалізований і вимагав заяви прохача, рекомендації члена секції, схвалення кандидатури прохача на Бюро шляхом голосування членів Бюро.

До початку 1980-х років “Одесика” була достатньо ідеологізована. Доповіді ретельно відбиралися, забезпечується ідеологічна цнота, проводяться агітаційно-пропагандистські заходи на зразок конференцій, присвячених дням народження Леніна, “червоним” датам радянської влади, готувалися спеціальні доповіді типу: “Ленін і одеська партійна організація”, “Жовтень в Одесі”, “Мандат Ілліча”, “Одеса від з’їзду до з’їзду”. Однак ці “спеціальні заходи” розроблялися для самозбереження секції в умовах тоталітаризму, тематично-ідеологічні заходи, що були присвячені ідеологічній, партійній тематиці, становили 10–15 % від числа всіх засідань.

У вересні 1964 р. “Одесика” провела першу наукову конференцію, присвячену 170-річчю від дня заснування Одеси. На ній були заслухані доповіді С. Ковбасюка, П. Александрова, В. Жукової, Г. Топуза з історії Одеси, топоніміки старої Одеси, розвитку науки і культури Одеси радянського часу. Ця подія відразу заявила про “Одесіку” як про значне культурне і наукове явище міста. У жовтні 1964 р. з’явилася нова форма засідань і виступів у вигляді тематичних серій доповідей, серед яких найпопулярнішою виявилася тема “Наші славні земляки”. В 1967 р. відкрився

новий цикл повідомлень “Їхніми іменами названі вулиці Одеси”.

Секція проводила спільні засідання з іншими секціями Одеського Будинку вчених (Секція аматорів книги, Товариство історії медицини), з іншими суспільними організаціями міста (Товариство СРСР — Франція, Союз письменників УРСР, Союз художників УРСР, Науково-технічне товариство) зі структурами Одеського державного університету ім. І. І. Мечнікова (філологічний та історичний факультети).

21 грудня 1974 р. відбулося ювілейне засідання, присвячене десятирічній діяльності секції. З доповіддю “Одесиці — 10 років” виступив Б. Сосюра. Було оголошене поздоровлення Валентина Катаєва. У ньому він писав: “Гаряче вітаю з днем 10-річчя заснування наукової секції Будинку вчених “Одесика”. Ви робите велику шляхетну справу, тому що Одеса — це видатне місто, яке відіграло в історії нашого народу дуже велику роль, що, можливо, ще не повністю висвітлена. Бажаю всього найкращого”.

У 1979 р. “Одесика” святкувала свій 15-річний ювілей. На урочистому засіданні були заслухані доповіді С. Борового “Історія й традиція краєзнавства в Одесі” і О. Владимирського “Одесиці” — п’ятнадцять років”. До засідання був виданий буклет “Одесиці” — 15 років”, що, з огляду на складності видання друкованої продукції в радянські часи, було визнанням авторитету секції. В той час стабілізувався склад секції, визначилися форми й методи роботи. Серед майже 60 членів “Одесики” переважали вчені, журналісти, вчителі, моряки, співробітники музеїв. Але переважали люди старші 50 років, що становили майже половину членів “Одесики”, молоді було небагато.

У травні 1984 р. помер Б. Сосюра і головою секції став О. Владимирський. За часів керівництва О. Владимирського “Одесика” ускладнила форму засідань, проводячи “круглі столи”, на які запрошувалися керівники різних служб міста, після чого проходив живий обмін думками, вносилися пропозиції. Першими темами таких засідань стали: “Про перебування І. Буніна в Одесі”, “До 50-річчя виходу роману “Дванадцять стільців” І. Ільфа й Е. Петрова”, “Транспорт міста Одеси”, “Інтернаціональні господарські зв’язки країн соціалістичної співдружності й роль Одеси в їхньому розвитку”, “Програма розвитку міста” і так далі.

З початком “перебудови” “Одесика” почала шукати своє місце у бурхливому соціумі, що прагнув докорінних змін. “Одесика” відстоювала свою принципову позицію з приводу збереження і реконструкції архітектурних і історичних пам’яток міста, соціального розвитку регіону, висвітлення “білих плям” історії, розвитку місцевої демократії. “Одесика” стала колективним членом Українського товариства охорони пам’ятників історії й культури, за активну роботу в цьому напрямі неодноразово нагороджувалася грамотами й дипломами. Секція створила об’єднання “Мала Одесика”, у яке входили старшокласники Жовтневого району міста. У цей час найбільшу активність проявляли історики В. Головань і В. Щетніков, бібліофіли В. Фельдман і О. Ноткіна, літературознавець і пушкініст Л. Щербина.

З кінця 1980-х років і до 2003 р. секцію очолював професор ОДУ, доктор історичних наук М. Раковський. У цей складний час секція проводила клубне, камерне спілкування. Порівняно невелике коло захоплених краєзнавством людей дав можливість “Одесиці” вижити. На першому місці був інтерес, на другому — форма. Особливістю цього періоду було те, що наголос робився на історичне краєзнавство. Засідання відбувалися раз на місяць. Як правило, розглядалися три питання: одеська подія, одеська людина й нова одеська книга. За 1964–2004 рр. було проведено більш ніж 400 засідань, у середньому по десять засідань на рік.

У 2003–2008 рр. “Одесіку” очолював професор ОДУ, доктор історичних наук О. Дьо-

мін. В цей час були проведені “круглі столи”, присвячені актуальним та креативним темам з історії міста і країни, зустрічі з письменниками, що розробляли краєзнавчі теми. До секції були долучені професійні історики з вищих навчальних закладів міста та студентська молодь. Майже на кожному засіданні науковий працівник Одеської державної наукової бібліотеки Т. Іванова робила огляд нових надходжень у бібліотечні фонди у царині краєзнавства.

З січня 2009 р. “Одесіку” очолює кандидат історичних наук, доцент та письменник Віктор Савченко. Останні засідання секції, що збирали 60–70 слухачів, стали подіями у культурному житті міста, були широко відображені у місцевих ЗМІ. Слухачі познайомилися з доповідями “Неофіційна Одеса часів НЕПу”, “Забутий засновник Одеси — митрополит Г. Бунулеску-Бодоні”, “Святі та цілющі джерела Одеської області”, “Спірні питання у історіографії оборони та визволення Одеси (1941–1944)”.

Незважаючи на те, що “Одесика” пережила, як і багато громадських організацій нашого міста, зльоти й падіння, в умовах руйнації старих суспільних структур вона змогла не тільки вижити, а й модернізуватися. У ХХІ ст. “Одесика” значно помолоділа та поставила собі за мету популяризацію наукових досліджень одеських істориків та краєзнавців, встановлення сталих зв’язків “виробників” історичних досліджень із потенційними “споживачами” історичних знань.

Svitlana Zhekova

“Odesyka” in search of the lost Odesa

The article about of the development of historical study of local lore in Odessa region.

Key words: *historical study of local lore.*

